

Opgave 1 Tirannie van verdienste

De opvatting dat in Nederland iedereen gelijke kansen heeft op een goed leven staat de laatste jaren onder druk. Zo draagt volgens onderzoeker Karen Heij het Nederlandse onderwijssysteem bij aan het vergroten van kansenongelijkheid, bijvoorbeeld omdat leerlingen rond hun elfde jaar worden ingedeeld in verschillende schoolniveaus:

tekst 1

Door [...] leerlingen zo vroeg en scherp voor te sorteren, hebben we een nieuwe aristocratie gecreëerd. Weliswaar een andere dan vroeger, maar nog steeds een aristocratie waarbij je kansen worden bepaald door waar je wieg stond. Kinderen van hoger opgeleide ouders die in een Nederlandstalige omgeving opgroeien, hebben de meeste kans direct door te mogen stromen naar de hoogste en meest gewaardeerde vormen van onderwijs.

bron: NRC, Er is een nieuwe aristocratie gecreëerd, 2021

Heij ziet een aristocratie als een onrechtvaardige samenleving. Plato en Aristoteles zagen een vorm van aristocratie als de beste samenlevingsvorm.

- 1p 1 Leg uit in welk opzicht in Plato's ideale staat een rechtvaardige samenleving gebaseerd is op ongelijkheid.

Aristoteles onderscheidt verschillende goede samenlevingsvormen, namelijk een monarchie, een aristocratie en een politeia. Tegenover de politeia staat de democratie.

- 3p 2 Leg met het begrip 'deugd' uit dat volgens Aristoteles een politeia een betere samenlevingsvorm is dan een democratie. Leg vervolgens de overeenkomst **en** het verschil uit tussen Aristoteles' politeia en de aristocratie in tekst 1.

Een meritocratie is een samenleving waarin iemands maatschappelijke positie wordt bepaald door verdiensten (merites). Veel mensen vinden dit rechtvaardiger dan een samenleving waarin kansen afhangen van iemands afkomst. In een meritocratie begint iedereen met gelijke kansen om zichzelf te ontwikkelen, en de verschillen in maatschappelijke positie worden bepaald door wat ze met hun capaciteiten doen.

Het ideaal van een meritocratie sluit aan bij de opvatting dat mensen autonome individuen zijn. Deze opvatting is in de moderniteit op verschillende manieren ingevuld.

- 2p 3 Leg uit dat het ideaal van een meritocratie kan aansluiten bij de opvatting van het autonome individu van:
- het protestantisme, en
 - het existentialisme.

Volgens filosoof Michael Sandel biedt het ideaal van een meritocratie geen oplossing voor ongelijkheid, maar alleen een ander soort rechtvaardiging van ongelijkheid, met een donkere keerzijde:

tekst 2

De onophoudelijke nadruk op het scheppen van een eerlijke meritocratie, waarin iemands maatschappelijke positie een weerspiegeling is van zijn aanleg en inspanning, heeft een corrumperend effect op de wijze waarop we ons succes (of het gebrek daaraan) interpreteren. Het denkbeeld dat het systeem aanleg en inspanning beloont, zet de winnaars ertoe aan om hun succes te beschouwen als iets wat ze volledig op eigen kracht behaald hebben – een teken van hun deugdzaamheid – en om neer te kijken op mensen die het minder goed getroffen hebben dan zij. [...] Een perfecte meritocratie laat weinig ruimte voor de solidariteit die kan ontstaan wanneer we ons realiseren hoe lukraak talenten worden uitgedeeld en hoe willekeurig het lot ons kan begunstigen of zwaar kan treffen.

bron: Sandel, De tirannie van verdiensten, 2020

Volgens Sandel is een meritocratie een onrechtvaardige samenleving. In het debat tussen liberalisme en communitarisme geldt Sandel als een communitaristische filosoof.

- 2p 4 Leg uit van welke opvatting van rechtvaardigheid het communitarisme uitgaat, met:
- het begrip 'dikke moraal', en
 - tekst 2.

Onderstaande afbeeldingen 1 en 2 verbeelden elk een ander begrip van rechtvaardigheid. Critici van de meritocratie koppelen het meritocratische ideaal aan afbeelding 1, terwijl volgens hen afbeelding 2 een rechtvaardiger samenleving verbeeldt.

Of een meritocratie rechtvaardig is, hangt af van principiële vragen over gelijkheid, vrijheid en verantwoordelijkheid.

afbeelding 1

afbeelding 2

Voorstanders van een meritocratie zullen het niet eens zijn met de manier waarop het ideaal van een meritocratie in afbeelding 1 wordt weergegeven.

- 2p 5 Leg uit dat afbeelding 1 en 2 uitgaan van een ander begrip van rechtvaardigheid.
Geef vervolgens met de waarden vrijheid en verantwoordelijkheid een kritiekpunt op de weergave van een meritocratie in afbeelding 1.
- 1p 6 Beargumenteer met een definitie van rechtvaardigheid of een meritocratie volgens jou het goede leven mogelijk maakt.

Volgens Sandel heeft het meritocratische ideaal ertoe geleid dat in onze samenleving te veel waarde wordt gehecht aan universitaire diploma's. Zo geldt voor veel basisschoolkinderen en hun ouders een vwo-advies als het hoogst haalbare. Ook verdienen universitair geschoolden gemiddeld meer dan werknemers met een ander soort opleiding. Volgens Sandel is het echter onmogelijk en onwenselijk dat iedereen naar een universiteit gaat. Hij pleit voor een herwaardering van praktische arbeid, bijvoorbeeld in fabrieken, de schoonmaak en de zorg: beroepen die nu vaak lager betaald zijn.

Sandel stelt dat we de waardering van werk niet aan de vrije markt kunnen overlaten, maar dat we als samenleving moeten bepalen welke waarde verschillende soorten werk hebben:

tekst 3

We kunnen namelijk niet bepalen wat telt als een bijdrage die erkenning waard is, als we niet eerst discussiëren over de betekenissen en doelen van het leven dat we met elkaar delen. En we kunnen niet praten over die gezamenlijke doelen, als we niet het gevoel hebben ergens thuis te horen, als we onszelf niet kunnen zien als leden van een gemeenschap waaraan we iets verschuldigd zijn.

bron: Sandel, De tirannie van verdienste, 2020

- 3p 7 Critici noemen de meritocratie ook wel een prestatimaatschappij.
Geef de paradox van de verwerkelijking van de vrijheid via de vrije markt in de prestatimaatschappij weer.
Beargumenteer vervolgens:
- of je het met Sandel eens bent dat de waarde van werk niet via de vrije markt bepaald moet worden, en
 - of Sandels pleidooi in tekst 3 volgens jou een oplossing biedt voor de paradox van de verwerkelijking van de vrijheid via de vrije markt in de prestatimaatschappij.